

Eva Illouz

Därför gör kärlek ont: en sociologisk förklaring
Daidalos, 2014

1

Därför gör kärlek ont: en sociologisk förklaring (2014) är en samtidsdiagnos som syftar till att avtäckta strukturella förändringar som har skett inom det moderna väster-

ländska samhället och hur dessa påverkar såväl den moderna människans upplevelse av kärlek som hennes självkänsla. Kärleken gör nämligen ont på ett helt nytt sätt enligt bokens författarinna: den marockanska sociologen Eva Illouz. Kärlekslidandet tenderar dessutom att drabba kvinnor hårdare än män och kan därmed ses som ett led i reproduktionen av den patriarkala samhällsordningen, såtillvida Illouz har rätt i sina argument.

I Illouz analys av kärlekens omvandling är det framförallt kapitalismen och dess förvrängning av modernitetens ideal om frihet som synas i sömmarna. Uttryckt annorlunda är det kärlekens inträde på den fria markanden som pekas ut som motorn i det lidande som kärleken vållar den västerländska heterosexuella medelklasskvinnan – för det är ”henne” Illouz studie är begränsad till. Befogad kritik har riktats mot denna avgränsning och den mest avgörande är att vår tids modernitet är betydligt mer mångfacetterad och svårbegriplig än vad den upplevs som när den enbart fångas från detta perspektiv. Det är sannolikt att boken skulle gett en annan bild av kärlekens omvandling i det moderna samhället om kvinnans etnicitet, klass och

sexuella läggning inte varit en, utan många. Samtidigt visar Illouz att många kvinnor idag till synes fritt väljer att bygga upp sin självkänsla, eller låt oss mer precist tala om en positiv relation till sig själva, i intima heterosexuella kärleksrelationer. Så har det emellertid inte alltid varit. I förmoderna eller icke kapitalistiska samhällsformer var kvinnans självkänsla och hennes värde som människa inte avhängig mannens uppskattning eller kärlek i samma utsträckning som idag menar Illouz. Kärleken eller äktenskapet var nämligen en social snarare än en privat angelägenhet.

Vad är det då som drivit på den utsatthet i kärleksrelationer som blivit märkbar för vår tids alltmer jämställda kvinnor (läs allt mindre socialt och ekonomiskt beroende av män)? Jo, att valet av partner är hennes eget, vilket leder till en ökad självreflexivitet med påföljande existentiell ångest. Den existentiella ångesten är dock inte Hamlets vara eller icke vara som i fallet när Madame Bovary (Emma) i Gustave Flauberts roman med samma namn blivit övergiven av sin älskare och vill att jorden skall störta samman och göra slut på hennes elände. Att vara suicidal ingår, enligt Illouz, inte längre i vår kulturens emotionella manuskript, det vill säga överenskommelser av olika slag om vad vi bör känna och hur vi bör uttrycka våra känslor i olika sammanhang. Idag ägnas istället en ocean av förlorad tid åt att försöka förstå sig på sina känslor och fastställa orsakerna till sin smärta, vilka ofta härleds så långt tillbaka som till den egna, eller kärleksobjektets, olyckliga barndom. Det är alltså ett vältrande i lidande dagens väs-

terländska medelklasskvinnor förväntas hänge sig åt. ”Den kliniska psykologin har varit mest drivande i att sprida (och skänka vetenskaplig legitimitet åt) idén att förklaringen till misslyckanden på kärlekens områden står att finna i individens psykiska historia och att kärleken följaktligen ligger inom individens kontroll”, skriver Illouz (s. 14). Som ni säkert redan har räknat ut är Illouz skeptisk till denna förståelse av individens emotionella liv och argumenterar istället för att våra emotioner är avhängiga de sociala relationer vi ingår i och de samhälleliga strukturer vi anpassar oss till och utvecklar vår självförståelse genom. Kärleken anses helt enkelt vara ett utmärkt exempel på självetvets fångenskap i sociala institutioner.

Syftet med Illouz bok är ytterst att avtäckta kulturella och sociala spänningar och motsägelser som strukturerar den moderna självidentiteten. Ett exempel på sådana spänningar och motsägelser är att kvinnor och män som är erotiskt bundna till varandra förväntas iscensätta djupa skillnader dem emellan som stabiliserar deras självbilder. Medan kvinnan förväntas ge upp sig själv förblir mannens identitet intakt, varpå en asymmetri uppstår som ger mannen social makt och kraft medan kvinnans kärleksförmåga exploateras. Argumentationen är hämtad från bland andra Simone de Beauvoir och Shulamith Firestone och anses vara träffsäkert uttryckt av Ti-Grace Aktinsons som menar att den romantiska kärleken är ”den psykologiska kärnpunkten i förföljelsen av kvinnor” (2001, s. 138-142). Vi finner den även i banbrytande arbeten av feministiska tänkare

som Anna G. Jónasdóttir och mer nyligen hos Lena Gunnarsson, vilka båda är verksamma i Sverige.

Illouz fascineras av idén om att den manliga makten, i form av djupgående ekonomiska och politiska skillnader mellan kvinnor och män, reproduceras när vi lever ut den romantiska kärleken (s. 15-16). Samtidigt menar hon att denna idé inom den feministiska diskursen är ett block om foten eller ett slags akilleshäl. ”Genom att reducera kvinnors kärlek (och längtan efter att älska) till patriarkatet har den feministiska teorin ofta svårt att se orsakerna till att kärleken har så stort inflytande på moderna kvinnor och män. Den förbiser också det egalitära drag som finns i kärlekens ideologi liksom dess potential att störta patriarkatet inifrån”, skriver Illouz (s. 17). Hon avfärdar naturligtvis inte patriarkatets förklaringsförmåga. Att patriarkala strukturer skulle vara den enda förklaringen menar hon emellertid är föga sannolikt.

Vad som initialt måste klargöras är på vilket sätt kärleken gör oss gott idag. Först därefter kan motsatsen urskiljas och frågan om varför kärleken gör ont besvaras. Trots att de filosofiska texterna om kärlek som ett tecken på galenskap är många, och går så långt tillbaka som Platons *Faidros*, understryker Illouz att det handlar om en säregen form av galenskap, eftersom den stärker självidentiteten och får oss att utveckla en positiv relation till oss själva. Illouz låter Goethes romanfigur den unge Werther vars lidande gjort bestående intryck uttrycka fenomenet: ”Älska mig! – Och hur dyrbar jag blivit mig själv sedan dess, hur jag formligen – dig kan jag säga det, ty du

har sinne för sådan – avgudar mig själv sedan hon älskar mig!” (s. 63). Kärlekens galenskap innebär att den enskilda människan, trots sina synliga fel och brister i den älskandes ögon, framstår som unik och ovärderlig. Självkänslan får ett tillfälligt uppsving. Som Freud såg det sker också en sexuell överskattning av det älskade objektet. Uttryckt delvis annorlunda är kärleken den mest grundläggande formen av erkännande, vilken förmår människan att känna tillit till såväl sig själv som andra. Att ömsesidig kärlek – att älska och bli älskad – i vitt skilda sociohistoriska kontexter uppfattats som något som stärker självkänslan är relativt lätt att fastställa. Däremot – och detta är ett av Illouz starkare argument – är den självkänsla som kärleken ger upphov till mer central idag än tidigare. Orsaken till detta anses vara att individualismens radikalisering försvårar utvecklingen av den enskilda individens självkänsla samtidigt som den ställer höga krav på den sär-egna och utmärkande självpresentationen. ”(O)avsett vad för slags personlig bekräftelse kärleken skänkte förr i tiden, så hade denna bekräftelse i alla fall ingen social betydelse och kunde inte ersätta ett socialt erkännande (förutom när någon ur en högre klass gifte sig med en person ur en lägre klass)”, skriver Illouz (s. 163). Det har således skett en strukturell förändring av det erkännande som kärleken ger upphov till.

Om kärleken tidigare var ett erkännande av klass är det idag ett erkännande av den enskilda individens självidentitet. I denna rörelse blir motsättningen mellan erkännande och autonomi alltmer påtaglig. Det är inte svårt att tänka sig att den ökade

jämställdheten mellan könen resulterat i en högre grad av individualitet och ömsesidigt erkännande. Det borde logiskt sett finnas en stark korrelation mellan ökad autonomi och ökat erkännande. Så förhåller det sig emellertid inte på de intima relationernas område, enligt Illouz (s. 186-197). Förhållandet är det motsatta. Illouz menar alltså att det finns en motsättning mellan erkännande och autonomi som blir tydlig i samtidens kärleksrelationer där det handlar om att hela tiden balansera erkännandet av den andre och upprätthållandet av den egna autonomi. Det verkar inte bättre än att man måste hushålla med erkännandet av objektet för ens kärlek om man vill behålla sin personliga identitet intakt. Frågan som ställs är hur mycket erkännande man kan ge den andre utan att riskera sin egen självklara ställning eller status i relationen.

Många av Illouz kvinnliga informanter aktar sig noga för att visa *för mycket* ”kärlek, omtanke och uppmärksamhet” av rädsla för att dessa handlingar inte skall besvaras och en asymmetri i relationen uppstå. En av informanterna – Irene – uttrycker det så här: ”Jag önskar att jag kunde säga rent ut ’jag älskar dig’, ’jag vill leva mitt liv med dig’, men om jag gjorde det skulle jag känna mig underlägsen honom. Det gäller att spela ointresserad... Jag tror helt enkelt att män – inte alla, men de flesta – är ointresserade av att stadga sig och gifta sig. De tycker att de har all tid i världen att bestämma sig. Och visar man sig för intresserad av dem, gör de slut, det är en sådan där sak som alla mina väninnor vet. Man måste ta det lugnt, vara lite smart och får inte vara påflugan” (s. 191). Ett ständigt

pågående emotionellt arbete utförs således, vilket kan ge upphov till en känsla av främlingskap inför en själv – att man är oärlig eller icke-autentisk. Denna transmutation, som Arlie Russel Hochschild skulle benämna det, förklarar Illouz som ett resultat av modernitetens ideal om frihet. Både män och kvinnor har anammat tanken om autonomi som avgörande i jordelivet: det ultimata uttrycket för subjektivitet eller handlingsförmåga. Däremot har män och kvinnor valt att realisera sin autonomi på olika sätt. Enligt Illouz ger detta upphov till olika former av status.

Att män tar större del av det sexuella överflödet som erbjuds sedan både kärleken och erotikerna kommersialiserats och blivit en del av varucirkulationen på den fria marknaden finns det belägg för i ett flertal vetenskapliga studier. Vidare finns det belägg för att kvinnor måste vara mer emotionellt engagerade än män för att vara intresserade av sex. De värderar ömhet och kärlek högre än sex, medan män har en starkare sexuell drivkraft (s.150-151). Många av forskningsresultaten som Illouz refererar till önskar påvisa att män och kvinnor har olika biologiska drifter. Enligt Illouz handlar det istället om att män och kvinnor har olika strategier för att bibehålla alternativt öka sin samhällseliga ställning eller status: seriell sexualitet och känslomässig exklusivitet. Trots att den patriarkala familje- och ekonomiska strukturen är starkt ifrågasatt och försvagad, vilket bland annat resulterat i att sexualiteten avreglerats, förblir kvinnor de som står för omsorg och kärlek. På grund av sin längtan efter exklusivitet tenderar kvinnor att uttrycka sin kärlek, det vill

säga ge det erkännande som bygger upp den andres självkänsla, tidigare i intima relationer än män gör.

I korthet: mäns jakt på status har förflyttats från traditionella områden som familj och arbete till ett nytt område: det sexuella.

Som ett komplement till den feministiska teorin om manlig makt bidrar Illouz således med en teori om manlig status som en avgörande faktor för reproduktionen av kvinnans underordning. I tidigare arbeten har Illouz emellertid gjort mer spännande analyser av manlighet och kvinnlighet, bland annat i *Saving the modern soul* (2008) och *Cold intimacy* (2007), där hon inte begränsar diskussionen till kvinnlig emotionalitet kontra manlig sexualitet. Istället visar hon att ett nytt manlighetsideal som tar sig uttryck i emotionell komplexitet håller på att växa fram och är avgörande för mäns (och kvinnors) status såväl på arbetsmarknaden som på kärleksmarknaden. Med stöd av bland annat statistisk forskning argumenterar hon för att emotionellt kapital idag kan omvandlas till både socialt och ekonomiskt kapital. Så vitt jag kan se tyder detta resonemang på en mer komplex bild av manlig status än den som beskrivs i *Därför gör kärlek ont* (2014).

Till Illouz försvar menar jag att hon inte främst är en feministisk tänkare, utan en kultur- och emotionssociolog. Det är när hon avtäckar vår tids emotionella manuskript och de nya tekniker vi använder oss av för att mana fram den typ av starka känslor vi önskar och förväntas uppleva som hennes text bränner till. När hon talar om hur vi idag tenderar att pendla mellan

romantiska fantasier och besvikelse är hon fenomenal. "Kanske är det i kärleken fantasins konstitutiva roll blir som tydligast, det vill säga dess förmåga att skapa och ersätta ett verkligt objekt" (s. 276). I denna passage hamnar hon relativt långt ifrån det sexuella fältet där hon menar att män skaffar sig status idag. Mannens sexuella drivkraft och kvinnas emotionella längtan ersätts i denna diskussion av det ouppfyllda begäret, eller begär för begärets egen skull, det vill säga vad Illouz kallar för autoteliskt begär.

Även om det faktum att kulturen underblåser romantiska fantasier har sysselsatt europeiska filosofer sedan 1600-talet, har en radikaliserings skett i och med masskonsumtionens uppkomst. Med referens till Colin Campell argumenterar Illouz för "att konsumtionskulturen har fokuserat på det 'romantiska jaget', ett känslomässigt jag med stark längtan efter autenticitet, vilket ger näring åt känslor, fantasier och dagdrömmar" (s. 286). Enligt Campell, är det inte valet, inköpet eller nyttjandet, utan den föreställda njutningen som varans image frammanar som är det viktigaste för konsumenten idag. Detsamma går att säga om kärleken som delvis blivit förtingligad och gjord till en vackert paketerad produkt. Vi njuter av de känslor som våra fantasier och drömmar om kärleken ger upphov till. Kulturen underblåser idag de romantiska fantasierna till den grad att verkligheten inte har en chans att leva upp till dem, varpå vi fastnar i ett begär som begär sig självt, snarare än för den andre: en människa med en personlig identitet och konkreta behov. Just i fantasins oförmåga att möta verkligheten ligger dagens ständigt överhängande

besvikelse. Illouz definierar fantasin som en strukturerad och institutionaliserad praktik som vi alla tenderar att ägna oss åt i allt högre grad och som inte enkom underlättas av masskonsumtion utan också av Internets inträde i vårt vardagsliv. Båda dessa utvecklingslinjer har lett till att våra interaktioner i allt högre grad sker i form av ord och bild, vilket bidragit till en minskning av konkreta ansikte-mot-ansikte möten. Och precis som i fallet med status är fantasin socialt strukturerad, i betydelsen att den utlöses och rör sig om olika saker för kvinnor och män. För kvinnor utlöses och rör sig fantasierna i högre grad om kärlek och för män i högre grad om karriär, hävdar Illouz. Vad detta resonemang baseras på och innebär för det resonemang om manlig status som komplement till manlig makt i feministisk teori som hon fört tidigare i boken finns det inga resonemang om. Kanske är detta boken största svaghet. Att den förblir ett antal bitar och fragment som aldrig lyckats forma en helhet och därmed ger intryck av att boken inte är färdigskriven. Det är när man som läsare inser detta som olika frågor om metod och val av empiriska fall dyker upp. Om detta står det ingenting. Det innebär emellertid inte att de enskilda kapitlen är läsvärda i sig. Tvärtom, vilket jag hoppas framgått, även om en recension aldrig gör en bok rättvisa.

Emma Engdahl

Docent i sociologi, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet